

**LAVANDA O'SIMLIGINING BOTANIK TAVSIFI, KIMYOVIY TARKIBI
VA DORIVORLIK XUSUSIYATLARI**

Kutlimuratova G.A., Xakimova S.S.

Nukus davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada dorivor o'simliklarning inson hayotidagi Lavanda o'simligining botanik tavsifi va geografik tarqalishi, uning kimyoviy tarkibi, Lavanda yordamida davollanadigan kasalliklar to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Lavanda, efir moy, gullari, mevasi

**BOTANICAL CLASSIFICATION, CHEMICAL COMPOSITION AND
MEDICAL PROPERTIES OF LAVANDA.**

Kutlimuratova G.A., Xakimova S.S.

Nukus State Pedagogical Institute Faculty of Natural Sciences

Annotation: In this article, the importance of medicinal plants human life, botanical classification and systematics of the Lavanda plant, its chemical composition and information on diseases treated with Lavanda are given

Key words: Lavender, essential oil, flowers, fruit

**БОТАНИЧЕСКАЯ ОБРАБОТКА, ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ И
МЕДИЦИНСКИЕ СВОЙСТВА ЛАВАНДЫ.**

Кутлымуратова Г.А., Хакимова С.С.

**Нукусский государственный педагогический институт факультет
Естественных наук**

Аннотация: В данной статье представлена информация о ботаническом описании и географическом распределении растения лаванды в жизни человека, его химическом составе и болезнях лечения лаванды.

Ключевые слова: Лаванда, эфирное масло, цветы, фрукты

Respublikamiz tumanlarida lavanda dorivor o'simliklar yetishtirish bo'yicha hududlar kesimida ixtisoslashtiriladi. Bunda, 2022-yildan 2026-yilgacha 36000 gektar maydonda yangi dorivor o'simliklar plantatsiyalari tashkil etiladi.

Dorivor o'simliklarning yovvoyi holda o'sadigan hamda jamoa va davlat xo'jaliklarida ekiladigan o'simliklardan tayyorlangan dorivor maxsulotlar miqdori yil sayin ortib bormoqda. Masalan, tayyorlangan dorivor o'simlik mahsulotlarining jami miqdori 1975-yilda 1960-yilga nisbatan 1,27 marta, 1980- yilda 1,55 marta ortgan. Bu miqdor 1990-yilda 1960- yilga nisbatan anchagina oshishi kutilgan edi.

Lavanda – Lavandula

O'simlik ta'siri: Lavanda- labguldoshlilar oilasiga mansub buta yoki doim yashil chala butalar turkumiga kiruvchi, efir moyli o'simlik. O'rta Dengiz sohillarida 25 dan ortiq turi uchraydi. Lavandaning yangi to'pgulida 1,2-2,3% efir moyi mavjud. Parfyumeriya, oziq-ovqat sanoati, tibbiyotda qo'llaniladi. Lavanda yorug'sevar, qurg'oqchilikka chidamli o'simlik bo'lib 30°C sovuqqa ham chidaydi. Qalamchasidan ko'paytiriladi. Ildizi 40-50 ta uzun ipsimon ildizchalardan iborat. Tuproqqa 2 m chuqur kirib boradi. Sershox, bir tupida 400-800 ta poya hosil qiladi. Mevasi qo'shaloq, 4 ta yong'oqchadan iborat, rangi sariq-jigarrang. Ekilgan ko'chatlardan 2-yildan boshlab 20-25 yilgacha hosil olinadi. Har 6-7 yilda lavandazorlar yoshartiriladi.

1-rasm. Lavanda o'simligining gullashi

Geografik tarqalishi: Vatani-Frantsiya va Ispaniyaning o'rta yer dengizi. Fransiya, Italiya, Ispaniya, Vengriya, Moldova, Qrim, Rossiyaning Krasnodar o'lkasida ensiz bargli lavanda(lavanda angustifolia) turi yetishtiriladi [2].

2-rasm. Evropadagi lavanda plantatsiyasi

3-rasm. Qozog'iston tog'laridagi tabiiy lavandazor

Qo'llaniladigan qismi: Mevasi, ildizi, bargi va gullari

Kimyoviy tarkibi va ishlatilishi: Lavandaning asosiy tarkibiy qismlari linalool, linalil asetat, 1,8-sineol, b-oksimen, terpinen-4-ol va kofurdir.

Lavandaning yangi to'pgulida 1,2 -2,3% efir moyi mavjud. U parfyumeriya, oziq-ovqat sanoati, tibbiyotda keng qo'llaniladi. Lavanda yorug'sevar hamda issiqsevar, qurg'oqchilikka chidamli manzarali dorivor o'simlik, 30°C sovuqqa bardosh bera oladi. Asosan qalamchasidan ko'paytiriladi. Ildizi 40-50 ta uzun ipsimon ildizchalardan iborat. Tuproqqa 2 m chuqur kirib boradi. Sershox, bir tupida 400-800 ta poya hosil qiladi hususiyatiga ega. Mevasi qo'shaloq, 4 ta yong'oqchadan iborat bo'lib, rangi sariq- jigarrang. Ekilgan ko'chatlardan 2-yildan boshlab 20-25 yilgacha hosil olish mumkin. Har 6-7 yilda lavandazorlardagi ko'chatlarni yoshartirish samarali natija beradi [1].

Lavanda gullari efir moylarini o'z ichiga oladi - 3%. Bundan tashqari kimyoviy tarkibi tarkibida tanninlarning 12%, achchiq moddalar, tishli va kumarin tuproqlari, flavonoidlar, fitosterollar, cineol, geranoyl, borneol ajratiladi. Lavanda efir moyidagi eng qimmatli element linalil asetat. Uning ulushi 50%. Lavandaning ko'p yillik butasimon shakllari Lamiaceae oilasining vakillari hisoblanadi. Uning ildiz tizimi juda kuchli rivojlangan. Yuqori qismida kuchli tarvaqaylab ketgan. Asosiy skelet ildizlari ikki metr chuqurlikka kiradi. Voyaga etgan o'simliklarda magistral erga yaqin joyda shoxlana boshlaydi va deyarli sezilmaydi. Yog'ochli pastki shoxlari, bir necha marta shoxlangan va kamarli, kulrang-jigarrang po'stlog'iga ega. Buta yarim sharsimon shaklga ega va balandligi 50-70 santimetr ga etadi, diametri 60-80 sm. Yillik yosh 4 qirrali kurtaklar o'tli va o'simlikdir. Ular gul va barglari bo'lgan poyalarni hosil qiladi. Ikkinchisi kulrang-yashil, chiziqli-nayzasimon, zich tuklar va butundir. Barglarning uzunligi 2,5-6,5 santimetr, kengligi esa 1,1 dan 5,0 mm gacha. Gulzorlari boshqosimon. Bitta o'simlikda pedunkullar soni 40 dan 1000 tagacha etadi. Gullash, o'z navbatida, qarama-qarshi joylashgan burmalardan (4-12 dona) iborat. Ularning har birida 7-20 ta kichik biseksual gullar mavjud. Naychali kosa ko'p sonli tuklar bilan qoplangan.

Ikki labli quvurli korolla to'q binafsha yoki oq rangga ega. Gullashdan keyin u tushadi. Mevasi silliq va mayda bir urug'li yong'oq, oval shaklda [3].

Ochiq maydonda lavandani parvarish qilish va etishtirish quyidagi usullar bilan amalga oshirilishi mumkin: urug'larni yoppasiga ekish, qalamchasidan, egatlarlar olib ekish. Lavanda urug'lari, agar siz urug'lari saqlanadigan idishni havo o'tkazadigan qilib saqlansa, ular yig'ilgandan keyin ham ko'p yillar davomida unib chiqish qobiliyatini saqlab qoladi. Lavanda ekish uchun yilning eng yaxshi vaqti kuzning o'rtasidir. Urug'larni ekish chuqurligi tuproqni ekishga tayorlangandan so'ng 4 mm dan oshmaydi. Ekish vaqtida havoning nisbiy namligi past bo'lsa, urug'larni suv bilan qo'shimcha sug'orish lozim [4]. Lavandani bahor faslida faqat iyun oyining birinchi kunlarida ekish kerak. Lavanda ekish uchun juda nam, soyali maydonlarni tanlanmaslik kerak. Lavanda butasi ortiqcha namlikka chidamsiz hisoblanadi. Tajribali bog'bonlar ko'chatlar uchun quruq, quyoshli joy tayyorlashni tavsiya qiladilar [5].

Lavandaning foydali xususiyatlari: O'simlikning yer ustidagi qismi inson organizimiga quydagicha ta'sir etadi: Tinchlantiradi, stressga chidamlilikni oshiradi, ruhiy holatni normallashtiradi; Teri holatini yaxshilaydi, chandiqlar kichrayishi, bo'rtmalar so'rilishiga yordam beradi; Yurak-qon tomir tizimi faoliyatida ko'maklashadi; Qon mikrosirkulyatsiyasini yaxshilaydi; Qayta tiklovchi ta'sir-to'qimalarning tiklanishini tezlashtiradi; Mikroblarga qarshi, antiseptik, viruslarga qarshi ta'sirga ega; Yaralar yiringlashining oldini oladi; Ichki yumshatuvchi, siydik haydovchi yengil ta'sirga ega; Parazitlarga qarshi ta'sir. Lavanda choyi quyidagi muammolarga qarshi kurashish uchun ishlatiladi:

- bosh og'rig'i - lava bilan choy ichidagi tabiiy antispazmodik moddalar, qon tomirlari va bosh va bo'yin qismidagi kichik muskullarning ko'z atrofida yumshatilishi (buyrak, ko'z qovog'ining devoridan qutilishga yordam beradi);

- kuchayib borayotgan asabiy zo'riqish bilan stressni oshiradi, tashvish va tushkunlikni oldini oladi;
- mushaklarning spazmlardan - hayzli kramplarni davolashda ishlatiladi;
- uyqusizlikdan - turli mamlakatlardan kelgan olimlar, lavanta choyi dam olishga, uyqu sifatini oshirishga va uyqusizlikni engillashishiga ishonch hosil qiladi;
- ko'ngil aynishdan - lavanda choy, og'ir bosh og'rig'i bilan bog'liq bulantilardan qutilishga yordam beradi. Bu o'simlik bilan choy, ko'ngil aynish, qusish va migrenni keltirib chiqaradigan vagus asabining yallig'lanishini kamaytiradi;
- oshqozon-ichak kasalliklaridan ichish - karamatik xususiyatlarga ega va shuning uchun gazlar to'planishi bilan bog'liq bo'lgan ichaklarda va oshqozonda noqulaylikdan xalos bo'lishga yordam beradi. Bundan tashqari, ba'zi olimlar, lavanta moddalarining oshqozon yarasi paydo bo'lishiga to'sqinlik qilishiga ishonishadi [4,5].

Lavanda damlamasi: tayyorlash uchun 2-3 choy qoshiq quruq xomashyo kerak bo'ladi, ustidan 500 ml qaynoq suv quyib, tindiriladi. 0,5 stakandan kuniga 4 mahal qabul qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Atabaeva X.N., Umarova N.S.Lekarstvennaya rasteniya.
2. Ahmedov O'. Ergashev A., Abzalov A.A. Dorivor o'simliklar va ularni yetishtirish texnologiyasi. Darslik.Toshkent. 2008. 232 b
3. Otabaeva X.N. va boshqalar. Botanika. T., Trud, 2000.
4. "Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi va ekologiyasi" Tosh. 2018
5. Détár E., Németh É.Z., Gosztola B., Demján I., Pluhár Z. Effects of variety and growth year on the essential oil properties of lavender (*Lavandula angustifolia* Mill.) and lavandin (*Lavandula x intermedia* Emeric ex Loisel.)